

Synghel, G. A. M. van, *'Actum in camera scriptorum oppidi de Buscoducis'. De stedelijke secretarie van 's-Hertogenbosch tot ca. 1450* (Dissertatie Leiden 2006, Middeleeuwse studies en bronnen 101; Hilversum: Verloren, 2007, cd-rom + 458 blz., €42,-, ISBN 978 90 6550 963 5).

Naast het onderzoek naar de oorkonden en de kanselarijen van de territoriale vorsten krijgen ook de stedelijke schrijfkamers en de stedelijke oorkondeproductie meer en meer de aandacht die ze verdienen. Dijkhof verrichtte pionierswerk door het bestuderen van het ontstaan van enkele stedelijke schrijfcentra in het graafschap Holland, maar zijn onderzoek ging niet verder dan ca. 1320. Het is dan ook lovenswaardig dat G. Van Synghel haar onderzoek naar de secretarie van weliswaar maar één stad, namelijk 's-Hertogenbosch, doortrekt tot ca. 1450, daarbij oog hebbend voor de verdere ontwikkelingen tot in de zestiende eeuw. Bovendien is er voorheen weinig onderzoek gedaan naar de secretariëen van de Brabantse steden, waardoor deze studie een leemte vult in de Brabantse geschiedschrijving.

Naast de oorkonden van het stadsbestuur en de schepenoorkonden van vrijwillige rechtspraak, werden de schepenprotocollen, de vonnisboeken en de enkele bewaard gebleven stadsrekeningen in het onderzoek betrokken. Dit leidde tot een bijzonder omvangrijk corpus van zo'n 5700 oorkonden en 17303 folia van de schepenprotocollen. Een meerwaarde van dit onderzoek is de reconstructie van de schepenprotocollen in zijn oorspronkelijke volgorde, in bijlage aan het boek toegevoegd. Dit vormt een waardevol tegengewicht voor Spierings' reconstructie van dezelfde bron, die door de auteur grondig werd gecorrigeerd.

De auteur gebruikt voor haar onderzoek de klassieke paleografische methode, zoals eerder werd toegepast door onder anderen Kruisheer, Burgers en Dijkhof. Door uitgebreid paleografisch onderzoek komt ze tot een totaal van 163 handen. Wellicht vanwege deze grote omvang heeft zij er voor gekozen om geen uitgebreide handenbeschrijving te geven, wat nochtans wel het geval is bij haar eerder genoemde voorgangers. Dit is enigszins spijtig gezien de nogal discutabele kwaliteit van de foto's (één per hand) die in bijlage op cd-rom zijn toegevoegd. Ook een lijst van welke oorkonden door wie werd geschreven ontbreekt in het boek, maar daar staat tegenover dat de database op de cd-rom beschikbaar is gemaakt wat nieuwe onderzoeksperspectieven opent. Het verslag in het boek lijkt dan ook meer op de uiteindelijke beschrijving van de personele bezetting per periode van dertien jaar, eerder dan een gedetailleerde handenanalyse.

Bijzondere aandacht gaat naar het ontstaan van de stedelijke secretarie. Uit het onderzoek moet blijken dat vanaf 1271 tot 1277 een eerste scribent (hand A) actief was als schrijver voor de stad, maar omdat hij ook voor andere instanties schrijfwerk verrichtte, zoals voor een burger die een geldsom aan het klooster Zennewijnen schonk, betwijfelt de auteur of hij wel een stadsschrijver was. Bovendien hebben ook andere, niet geïdentificeerde handen stukken voor het stadsbestuur geschreven, in tegenstelling tot de jaren 1281-1302 toen er

maar één scriptor (hand 1) actief was. Bij deze laatste situeert zij het begin van de stedelijke secretarie. Nochtans wijst de analyse van het dictaat van de handen A en 1 erop dat er meer belang gehecht zou moeten worden aan hand A dan de auteur doet. Zelf wijst ze er immers al op dat het dictaat van hand A nauw verwant is met dat van hand 1 in de eerste 10 jaren van zijn schrijfactiviteit. Er moet dan ook sprake zijn geweest van een zekere continuïteit.

Interessant is de ontwikkeling op lange termijn: van een éénhoofdig bureau groeit de secretarie pas tegen het einde van de veertiende eeuw uit tot een kamer met meer dan vijf scriptores, met uitschieters tot twintig, veelal incidentele schrijfkrachten. Deze evolutie gaat evenwel niet samen met de spectaculaire stijging van het aantal uitgevaardigde oorkonden vanaf de eerste helft van de veertiende eeuw. Door de omvang van het bronnenmateriaal, bleek het zelfs mogelijk te zijn de maandelijkse bezetting na te gaan. Op basis hiervan kon de auteur besluiten dat, ook al waren er in een bepaald jaar twee scriptores actief, de secretarie toch maar een éénhoofdig bureau was aangezien beide scriptores nooit samen werkten.

Tot slot confronteerde de auteur haar paleografische bevindingen met de studie van de Bossche notarissen door Van den Bichelaar. Niet alleen kwam ze tot een bevestiging van enkele door hem geuite vermoedens over notarissen die actief zouden geweest zijn als stadsklerk, ook kwam ze nieuwe identificaties op het spoor.

Na de paleografische analyse volgt het dictaatonderzoek, waarbij de scriptor als gemeenschappelijk persoonsgebonden kenmerk gebruikt wordt. De auteur onderzocht het dictaat van de transportoorkonden tot 1326, wanneer er niet meer wordt afgeweken van het standaarddictaat. Er wordt uitgebreid ingegaan op de structuur van de oorkonden, de gebruikte formules en de destinataris of oorkonder. Evenwel kunnen we niet akkoord gaan met haar analyse van het dictaat van de schepenoorkonden geschreven door hand 3 tussen februari 1307 en december 1308. Hoewel het dictaat van deze oorkonden gelijk is aan het dictaat van de oorkonden van hand 2, besluit de auteur toch tot twee gescheiden dictaatgroepen omdat hand 2 ‘na februari 1306 als stedelijk scriptor verdwijnt’. Waarom het ‘niet logisch [lijkt] te veronderstellen dat hij enkel als redacteur op de secretarie blijft functioneren,’ (202) blijft een raadsel: echt bewijs om deze mogelijkheid uit te schakelen wordt niet gegeven. Juist het feit dat het dictaat van handen 2 en 3 aan elkaar gelijk is, lijkt mijn inziens eerder in de richting van éénzelfde redacteur te wijzen.

Aansluitend onderzoek naar de taal in de oorkonden, bracht een interessante evolutie aan het licht. Niet alleen werd exclusief het Latijn gebruikt voor de transportoorkonden, in de vonnisboeken wordt ca. 1420 van de volkstaal naar het Latijn overgeschakeld. Als vermoedelijke reden wordt een streven naar meer efficiëntie aangehaald en de hervorming van de secretarie van twee naar één schrijfkamer(s).

Elk hoofdstuk leest als een op zichzelf staand geheel. Herhalingen, zeker van de grote structuren, komen dan ook vaak voor. Dit heeft als voordeel dat de lezer een goed overzicht kan houden. Evenwel wordt hierdoor soms enige tegenspraak verhuld: zo komt de auteur op pagina 307 tot de conclusie dat de

secretarie horizontaal gestructureerd was, terwijl op pagina 323 over stadsklerk de Grotel wordt gezegd dat hij ‘een soort van sous-chef onder de stadssecretarissen’ was, wat juist op een meer verticale structuur wijst.

We mogen hopen dat dit doorgedreven onderzoek de belangstelling aanzwengelt voor verder onderzoek naar de oorkondeproductie van de (Brabantse) steden.

Valeria Van Camp

Deploige, J., Deneckere, G., *Mystifying the Monarch. Studies on Discourse, Power and History* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, 296 blz., €34,50, ISBN 90 5356 767 4).

Deze Gentse congresbundel bezit een vernieuwende, internationale optiek. Haar artikelen analyseren enerzijds de sacralisering (c.q. de seculiere verheerlijking) van de West-Europese monarchie in woord, object en ritueel, en anderzijds de onttovering, ontkenning c.q. beperking en banalisering van dat koningschap – als twee kanten van dezelfde medaille. De bijdragen lopen van de vroege middeleeuwen tot de jaren 1920 en beschouwen al deze fenomenen in het unificerende perspectief van de begrippen *mystification* en *demystification*. Gaat men ervan uit dat iedere cultuur machthebbers in een charismatisch strijklicht plaatst en met eerbiedwekkende vertogen, ceremonies en toeëigeningspraktijken omringt, dan is de Westeuropese monarchie niet meer maar ook niet minder dan een interessante variant van een mondiaal verschijnsel. In het Europese perspectief van deze bundel bleef en blijft het koningschap, ondanks processen van modernisering, secularisering en bureaucratisering (die trouwens bepaald niet lineair verliepen) als instelling nauw verweven met de politieke cultuur, de publieke opinie en hun kunstzinnige en kitscherige uitingen. Er bestaat dus geen lineair neergaande lijn van middeleeuwse sacralisering naar moderne onttovering van de monarchie. En ook de toeëigening van de monarchie door de samenleving en de affectieve band tussen vorsten en bevolking (hetzij positief hetzij negatief van aard) zijn van alle tijden. Verder blijken vorsten in de afgelopen acht eeuwen steeds te hebben geworsteld met het evenwicht tussen mythische verhevenheid en alledaagse gewoonheid. Wat konden zij als hun standpunten (laten) opschrijven en uitspreken en hoe konden zij zich in het openbaar presenteren zonder zichzelf tot punt van discussie te maken, hun charisma afbreuk te doen en zich te banaliseren? De bundel nodigt dus tot interessante parallellen tussen verschillende eeuwen en diverse monarchieën. Dat is verfrissend.

Met een bepaalde episode en blikveld raakt ieder van de auteurs bepaalde van deze aspecten. Alain Boureau schetst onder meer de onverwachte wendingen in de ontwikkeling van de heiligheid van het koningschap van de vroege en hoge middeleeuwen. Het sacraliseringsparcours was ook een hele prestatie, omdat de Kerk heiligheid monopoliseerde. Geen nood, want de koningen beriepen zich op de heiligheid van oudtestamentische priesters of godgeroepen koningen als Melchizedek en David. Hoe ontheiliging hand in hand kon gaan met sacralisering schetst Jeroen Deploige aan de hand van de teksten over de moord op Karel de Goede van Vlaanderen die na zijn gewelddadige onttovering werd voorgesteld als een heilige martelaar. Overigens werden in het Engeland van de veertiende en vijftiende eeuw sacrale koningen veel vaker door moord onttoverd dan in Vlaanderen of Frankrijk, wat kan duiden op kenmerkende verschillen. Maar dit terzijde. Kritiek op groeiende vorstenmacht kon in de veertiende en vijftiende eeuw ook uitgeoefend worden als een pseudo-vorst optrad namens een ontevreden elite en zich als de echte